

Skriftlig faglig formidling

En undersøgelse af elevernes stavefærdighed i FSA 2008, retskrivning

Af Jørgen Schack, seniorforsker ved Dansk Sprognævn og medlem af Opgavekommissionen for Dansk – Læsning og Retskrivning.

Af Anita Ågerup Jervelund, videnskabelig medarbejder ved Dansk Sprognævn og forfatter til bogen *Sådan staver vi – om ortografi og stavfejl*.

I 2006 blev vi i Dansk Sprognævn opmærksomme på at det var meget længe siden man sidst havde undersøgt hvor godt eleverne staver når de går ud af folkeskolens 9. klasse. Man skal helt tilbage til 1978, hvor Danmarks Pædagogiske Institut (DPI) undersøgte 910 elevers afgangsprøver i retstavning og efterfølgende udgav 4 delrapporter om undersøgelsen med den fælles titel: *Retstavning – nogle første undersøgelser af folkeskolens afgangsprøve i 1978*. Siden da har der ikke været en lignende undersøgelse. I Dansk Sprognævn besluttede vi derfor at gå i gang med en ny staveundersøgelse der kunne sammenlignes med DPI's undersøgelse fra 1978, for at se om der i løbet af de sidste 30 år er sket ændringer i elevernes stavefærdighed. Hvilke stavfejl laver eleverne i dag? Er det de samme fejl som for 30 år siden? Og er det rigtigt at eleverne i dag er dårligere stavere end tidligere? Det er nogle af de spørgsmål vi forsøger at besvare i vores staveundersøgelse, og i denne artikel vil vi give en kort beskrivelse af et par af resultaterne fra undersøgelsen.

Undersøgelsens materiale

Det undersøgte materiale er en stikprøve af FSA 2008, retskrivning. Prøven blev besvaret af i alt 62.307 elever. Vores stikprøve omfatter samtlige besvarelser fra Silkeborg Kommune, i alt 755, svarende til 1,2 % af det samlede antal besvarelser.

Det var kun den første del af prøven, dvs. diktatdelen, vi var interesserede i. Denne del kan nemlig bedst sammenlignes med prøven fra 1978, der udelukkende var en indsætningsdiktat. De 755 elevbesvarelser af diktatdelen blev tastet ind i et regneark og opstillet i tabeller der svarer til tabellerne i undersøgelsen fra 1978.

Materialets repræsentativitet

En sammenligning af karakterfordelingen for undersøgelsens 755 elever med karakterfordelingen for samtlige 62.307 elever viser ingen tegn på systematiske afvigelser i de enkelte karaktergrupper:

Karakter	Samtlige 62.307 elever	Undersøgelsens 755 elever
12	3,7 %	2,7 %
10	11,5 %	11,0 %
7	38,1 %	38,9 %
4	26,4 %	27,5 %
02	15,5 %	15,5 %
0	4,9 %	4,5 %
-3	1 elev	ingen elever

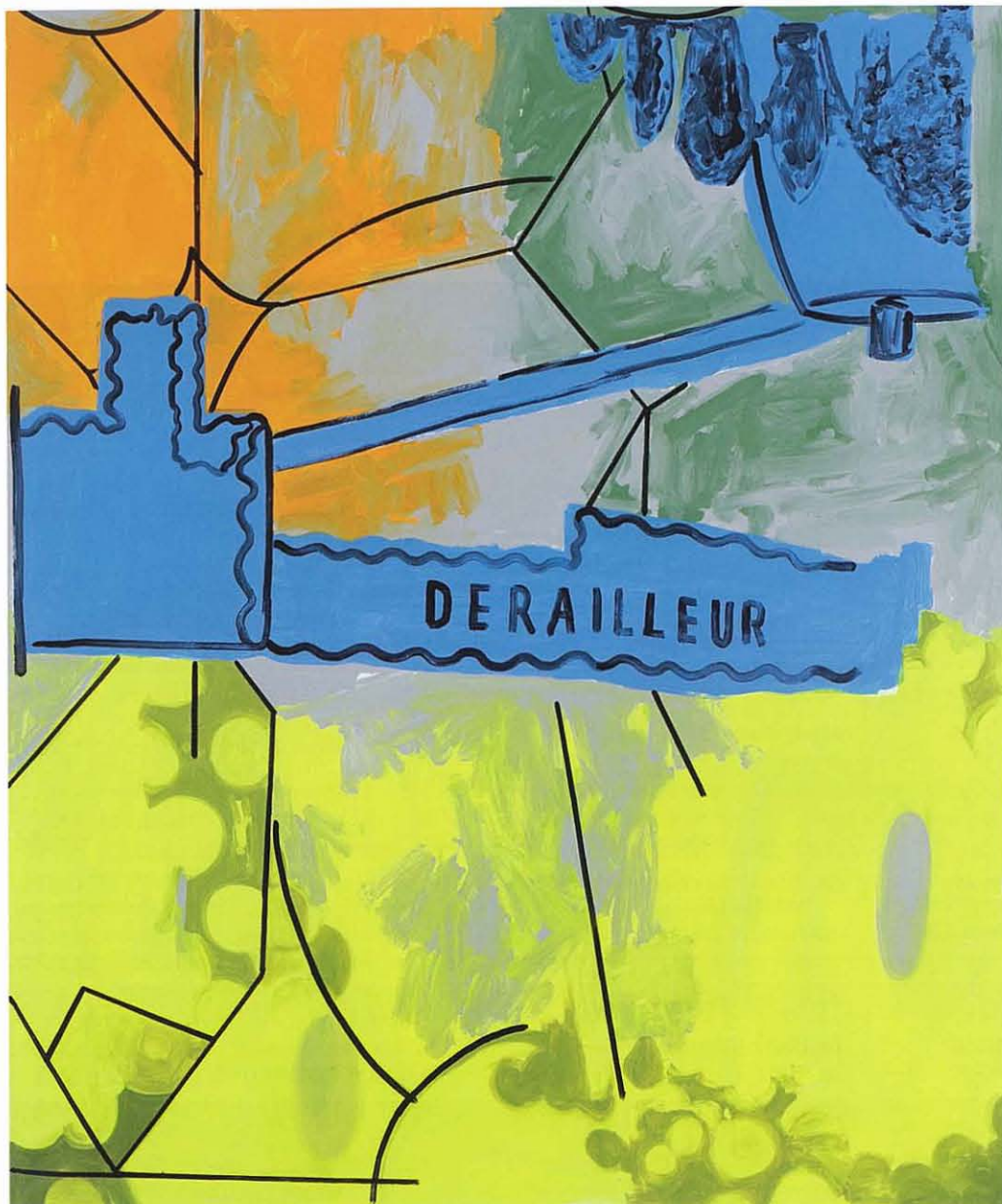
Vi antager derfor at stikprøven er repræsentativ for populationen.

Formelle forskelle mellem prøverne fra 1978 og 2008

Retstavningsprøven fra 1978 er en ren indsætningsdiktat med 91 prøveord. Retskrivningsprøven fra 2008 indeholder i alt 90 prøveord. 46 af de 90 prøveord er indeholdt i diktaten; de resterende 44 prøveord er fordelt på forskellige retskrivningsopgaver, bl.a. en kommaopgave, en opgave i "rigtig form", en korrekturopgave og en ordklasseopgave. 2008-prøvens diktat er ikke en ren indsætningsdiktat. Diktaten indledes med en tekstdiktat (9 prøveord). Herefter følger en indsætningsdiktat (37 prøveord). Endelig skal det nævnes at prøveordene i 1978-prøven falder ganske tæt. I

Ordform	% rigtige	Ordform 2	Hos over 5 % af eleverne	Ordform 3	Hos 1-5 % af eleverne	Hos højst 1 % af eleverne
ændrer	40,66 %	ændre	54,97 %	(mangler)	1,06 %	3,31 %
vis	42,91 %	hvis	53,11			3,97 %
miljø- og forureningsproblemerne	46,62 %	miljø og forureningsproblemerne miljø og forureningsproblemerne	5,30 % 9,93 %	miljø og forureningsproblemer miljø- og forureningsproblemer miljø og forurening miljø- og forureningsproblemerne	1,59 % 1,59 % 1,46 % 2,38 %	31,13 %
social- og sundhedsvæsen	50,33 %	social og sundhedsvæsen socialt- og sundhedsvæsen	16,42 % 6,09 %	socialt og sundhedsvæsen social og sundhedsvæsen Social- og sundhedsvæsen	4,37 % 1,85 % 1,06 %	19,87 %
restauranter	55,89 %	restaurant restauranter resturanter	5,17 % 5,96 % 16,16 %	resturaner resturerter resturanger	1,46 % 1,99 % 2,25 %	11,13 %
leverandører	58,15 %	leverandør leverandøre	7,02 % 13,38 %	leverendører leverendøre levarandøre leverandørere	1,32 % 1,19 % 1,06 % 3,31 %	14,57 %
madvarer	64,77 %	madvare	30,73 %	madvarere	1,59 %	2,91 %
repræsenteret	65,17 %	representeret	11,52 %	repræsenterere repræsenterede	1,32 % 1,32 %	20,66 %
forskellene	66,23 %	forskellende	15,23 %	foreskellene foreskellende forskellene forskellende	3,97 % 1,72 % 1,72 % 1,32 %	9,80 %
sådant	67,55 %	sådan	30,07 %			2,38 %

Tabellen skal læses på denne måde: Ordform 2 er en forkert staveform som over 5 % af eleverne har indsat i diktaten. Det kan være 54,97 % som ved *ændre*, eller det kan være 5,30 % som ved *miljø og forurenings problemerne* – bare det er over 5 %. Ordform 3 er en forkert staveform som 1-5 % af eleverne har indsat. De to kolonner viser altså hvilke forkerte staveformer der går igen hos mange (eller forholdsvis mange) elever, dvs. de almindelige fejlvarianter. Den sidste kolonne viser hvor mange procent af eleverne der har indsat en form som er så sjælden at mindre end 1 % af eleverne har valgt den. Denne kolonne siger altså noget om mængden af fejlvarianter. Ved prøveordet *miljø- og forureningsproblemerne* ser man fx at 31,13 % har valgt en sjælden form. Der er nemlig ca. 190 fejlvarianter af dette prøveord, og der er jo 755 elever i alt. Derfor bliver tallet så højt ved dette ord i den sidste kolonne. Ved fx prøveordet *ændrer* er tallet i den sidste kolonne meget lavt (3,31 %) fordi langt den mest almindelige stavefejl ved dette ord er at skrive det uden nutids-r. Der er meget få andre fejlvarianter.

Uden titel, 2004, Acryl på lærred, 180 x 150 cm.

2008-prøvens indsætningsdiktat er der generelt mere tekst mellem teksthullerne.

Prøveordenes formodede sværhedsgrad

For så vidt muligt at gøre prøven ens i sværhedsgrad fra gang til gang udvælger opgavekommissionen i hver prøve et antal ord fra 4 kategorier: "lette ord", "middelsvære ord", "svære ord", "meget svære ord". Kategoriseringen af prøveord er gengivet nedenfor i stærkt forkortet form:

Kategori 1: lette ord

herunder enkle, lydrette ord og almindeligt forekom-

mende ord (fra liste med ca. 350 ord) samt de fleste bøjningsformer af sådanne ord, fx *fly, København, prøver*.

Kategori 2: middelsvære ord

herunder forholdsvis sjældne eller lange ord, almindeligt forekommende ord med stumme bogstaver eller forvekslingsbogstaver, datidsformer på *-ede*, fx *monarkiet, indflydelse, sund, hoppede*.

Kategori 3: svære ord

herunder ord der er sammensat efter specielle regler, ikke-lydrette forvekslingsord, ord med vanskeligere bøjningsformer, fx *tv-overvågning, nogen/nogle, stigende, rører*.

Kategori 4: meget svære ord

herunder sjældne og/eller særlig ikke-lydrette fremmedord, ord med meget speciel brug af fx bindestreger og store/små bogstaver, fx *bureau*, *social-* og *sundhedsvæsen*, *Bjarne Reuter-roman*.

Opgavekommissionens hovedsagelig erfaringsbaserede antagelser om prøveordenes sværhedsgrad viser sig at holde stik: De gennemsnitlige rigtighedsprocenter for de 4 kategorier er som følger: 98,3 (kategori 1), 84,7 (kategori 2), 74,2 (kategori 3), 55,5 (kategori 4). Kategori 4-ord giver med andre ord anledning til signifikant flere fejl end kategori 3-ord osv. Der er kun enkelte undtagelser. Det gælder frem for alt kategori 2-ordene *sådan* og *vis*, der har rigtighedsprocenter på henholdsvis 67,6 og 42,9. Det sidstnævnte prøveord, *vis* (i sammenhængen *en vis ensretning*), blev i 53,1 % af besvarelserne skrevet *hvis*. Ordet *vis* (adjektiv) er strukturelt set et klokkeklart kategori 2-ord, men det lydlige sammenfald med det langt hyppigere forekommende *hvis* (konjunktion og genitiv af *hvem*) berettiger nok at det i kommende prøver henføres til kategori 3 eller 4. Det gælder for en række andre ord som strukturelt set er "lette", men som af forskellige (og forklarlige) årsager notorisk staves forkert.

Den dominerende fejltype i 2008-prøven

En fejltype der er dominerende i 2008-prøven, er grammatisk *r*-fejl. Prøveordet ændrer, som er det prøveord der har den laveste rigtighedsprocent, skrives meget ofte uden det finale præsens-*r* i diktaten. Kun 40,66 % har stavet ordet rigtigt. 54,97 % har skrevet ændre. En sådan fejl opstår kun når der i udtalen er sammenfald mellem infinitiv og præsens som ved fx ændre og ændrer, og i sådanne tilfælde er tendensen til at droppe det stumme præsens-*r* meget stærk.

Også prøveordet *rører* skriver en del elever uden præsens-*r*, men fejlprocenten er ikke nær så høj som ved ændrer. Den forkerte form *røre* har 19,07 % valgt at indsætte i diktaten. 68,87 % af eleverne har stavet *rører* korrekt. Der er altså tale om samme grammatisk fejl som ved prøveordet ændrer, men procentfordelingen mellem den korrekte præsensform og den ukorrekte infinitivform er vidt forskellig for de to prøveord (ændrer 40,66 %, *rører* 68,87 %; ændre 54,97 %, *røre* 19,07 %). Der er mange flere der har fået præsens-*r*'et med ved ordet *rører* end ved ændrer, og det kan umiddelbart undre. Men en væsentlig faktor er at *rører* til forskel fra

ændrer ikke nødvendigvis udtales på samme måde som infinitiven. I diktaten optræder *rører* i forbindelsen *de nyskabelser og tendenser, der rører sig i samfundet*, og i en sådan sammenhæng er det helt almindeligt i naturlig tale at udtale ordet "rør". Vi kan ikke vide hvordan ordet er blevet udtalt i diktatsituationen, men vi har nogle fingerpeg. Fejlvarianten *rør* ses hos 9,27 % af eleverne, og det viser at denne udtale i hvert fald har haft en vis udbredelse. Det er usandsynligt at eleverne ville skrive *rør* hvis udtalen tydeligt svarer til staveformerne *røre/rører*. Og omvendt er der i vores materiale flere klasser hvor fejlvarianten *rør* slet ikke forekommer. Her har eleverne enten skrevet ordet korrekt eller valgt fejlvarianten *røre* (og enkelte *rørre*). I disse klasser har læreren næppe udtalt ordet "rør".

Det er ikke kun ved verberne, men også ved substantiverne at grammatisk *r*-fejl er almindelige. Prøveordet *leverandører* har 58,15 % af eleverne stavet korrekt, men 13,38 % har skrevet *leverandøre*. Som ved prøveordet ændrer er den hyppigste stavfejl ved dette ord tab af det stumme finale *r*. Formen *leverandøre* er til forskel fra ændre aldrig korrekt. Der findes ingen sammenhænge hvor man kan/skal bruge formen *leverandøre*. Det er dog ikke ualmindeligt at lignende substantiver har en flertalsform på *-e*, fx *borgere*, *danskere*, *forfattere* og *målere*, men ved disse ord er der tale om substantiver på tryksvagt *-er*. Et substantiv der ender på trykstærkt *-er*, har ikke en flertalsform på *-e* men derimod på *-er*, fx *karakterer*, *klaverer* og *passagerer*. Det gælder også for substantiver med endelsen *-ør*: *ambassadører*, *direktører*, *frisører*, *inspektører* osv.

Formen *leverandør*, der svarer til opslagsformen i ordbøgerne, har 7,02 % af eleverne valgt, og formen *leverandørere* med endelsen *-ere* har 3,31 % valgt. Der ses også fejl i bøjningsendelsen ved flere andre fejlvarianter af ordet, fx *leverendøre* (med *e* i stedet for *a*), så bøjningsproblemerne ved dette ord er omfattende.

Også ved prøveordet *madvarer*, i sammenhængen *i supermarkederne er variationen af madvarer enorm*, er den hyppigste stavfejl en grammatisk *r*-fejl. 30,73 % har nemlig skrevet *madvare* i stedet for *madvarer*. 64,77 % har stavet *madvarer* korrekt. I Retskrivningsordbogen er opslagsformen *madvarer*, og der er således tale om et pluralisord på linje med fx *benklæder* og *penge*. Ved et opslag i Retskrivningsordbogen ville man altså slet ikke finde formen *madvare*. Alligevel har en stor procentdel skrevet denne form. At flertalsbøjningen for mange er vanskelig ses yderligere ved valget af formen *madvarere*, der ganske vist kun forekommer hos 1,59 %.

De grammatiske *r*-fejl ved verber og substantiver må anses som et stort staveproblem. Der er ellers klare regler for formernes korrekte anvendelse, og bøjningsmønstrene for både verber og substantiver er i høj grad præget af regelmæssighed, men alt tyder på at alt for mange elever mangler denne grammatiske viden. De blander bøjningsmønstrene sammen og vælger de mest lydrette former uden at tage hensyn til den grammatiske funktion.

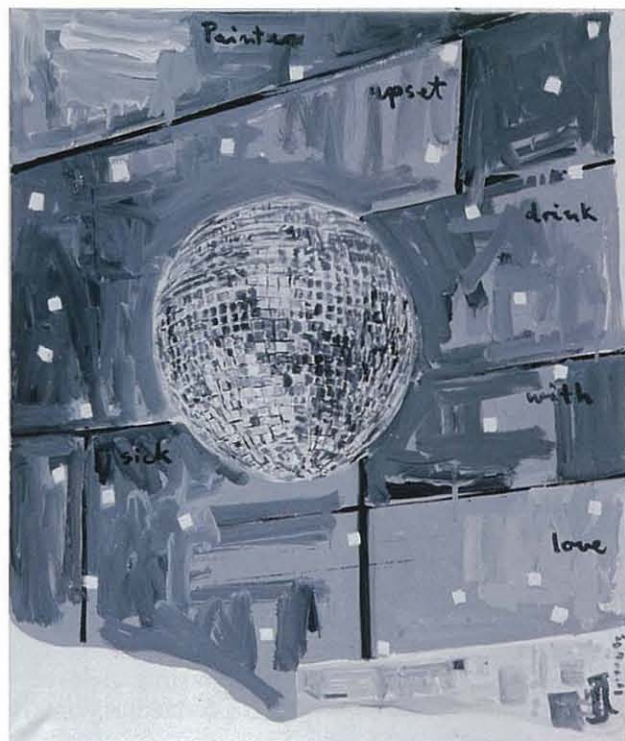
Grammatiske *r*-fejl i 1978-prøven sammenlignet med 2008-prøven

Også i 1978 var grammatiske *r*-fejl almindelige. Prøveordet *flimrer* skrev 48,5 % af eleverne korrekt i 1978. 37,8 % skrev *flimre* (og 5,6 % skrev *flimner*). Det prøveord i 2008-diktaten der bedst kan sammenlignes med *flimrer*, er *ændrer*. Der er flere der har stavet *flimrer* korrekt end *ændrer*, og tilsvarende er den ukorrekte form *flimre* i 1978 ikke nær så almindelig som formen *ændre* i 2008.

Hvis vi ser på de grammatiske *r*-fejl ved substantiverne i 1978-prøven, er det især prøveordene *kontrollørerne* og *konduktørerne* der er interessante. Henholdsvis 42,2 % og 51,8 % har stavet ordene korrekt. De hyppigste fejlstavninger er *kontrollørene* (18,4 %) og *konduktørene* (29,8 %). Der er ikke noget ord fra 2008-prøven der er umiddelbart sammenligneligt med disse to ord, for det eneste ord der strukturelt minder om dem er *leverandør-er*, men dette ord er i ubestemt form pluralis hvorimod de to andre er i bestemt form pluralis. At fejlprocenten er højere ved 1978-ordene, er således ikke så overraskende. Det er svært at sige om *r*-fejlene er mere eller mindre udbredt i dag end i 1978, men det er tydeligt at der i 1978 også var mange grammatiske *r*-fejl. Ordene *kontrollørerne*, *flimrer* og *konduktørerne* ligger på henholdsvis 2., 3.- og 4.-pladsen over de sværeste ord i diktaten i 1978, og i 1983 udgav Henrik Löb (DPI) et helt hæfte om *r*-fejl med titlen *Bogstavet r – det største staveproblem*. Man har altså længe kendt til problemet, men ikke desto mindre må vi konstatere at der 30 år efter stadig er mange grammatiske *r*-fejl.

Er eleverne blevet dårligere til at stave?

I 1978 var 88 % af alle svar korrekte. Diktaten som helhed havde altså en fejlprocent på 12. I 2008 havde diktaten en fejlprocent på 22 og en rigtighedsprocent på 78. I 1978 var det kun 13 % af ordene der var stavet forkert af mindst 20 % af eleverne. I 2008 var det 48 % af ordene der var stavet forkert af mindst 20 % af eleverne. Næsten halvdelen af ordene i 2008 er altså

Uden titel, 1993, Acryl på lærred, 120 x 100 cm.

blevet stavet forkert af rigtig mange elever (20 % eller mere). Det er tal der tyder på at eleverne er blevet dårligere stavere, men så simpelt er det ikke.

Ser man på den procentvise fordeling af lette og svære ord i de to prøver, viser det sig at 1978-prøven indeholder langt flere lette ord (kategori 1 og 2) og dermed også langt færre svære ord (kategori 3 og 4) end 2008-prøven: Ca. 68 % af 1978-prøvens ord er lette, og ca. 32 % er svære. Til sammenligning er kun ca. 46 % af ordene i 2008-prøven lette ord, mens ca. 54 % er svære.

Da de to prøver således ikke har samme sværhedsgrad, kan vi ikke ud fra de rå fejlprocenter konkludere noget om en eventuel udvikling i 9.-klasse-elevernes stavefærdighed. Dertil kræves en række detailundersøgelser af 1978-elevernes og 2008-elevernes besvarelser af (tilnærmelsesvis) sammenlignelige størrelser. Resultaterne af disse undersøgelser foreligger ikke endnu men vil blive publiceret i en langt mere omfattende rapport om staveundersøgelsen. Rapporten udgives i Dansk Sprognævns skriftserie og vil blive annonceret på Sprognævnets hjemmeside (www.dsn.dk).